

Jana Hrbková

KNIHOVNY
jako zdroj
primárních
informací

METODIKA

I | R
D | S

INFORMACE
PRO ROZVOJ DEMOKRATICKÉ
SPOLEČNOSTI

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MS
MT

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

Jana Hrbková

KNIHOVNY

jako zdroj
primárních
informací

metodika pro učitele k projektu IRDS
výukový blok č. 5

2019

INFORMACE
PRO ROZVOJ DEMOKRATICKÉ
SPOLEČNOSTI

Obsah

1. Obsah výukového bloku	5
2. Cíle výukového bloku	7
3. Klíčové kompetence studentů	8
4. Metody a způsoby realizace	9
5. Pomůcky a studijní materiály	11
6. Metodika práce s pracovními listy	12
7. Metodika práce s pracovním sešitem	30
8. Metodika práce s učebnicí	54

1. Obsah výukového bloku

Výukový blok *Knihovny jako zdroj primárních informací* se v souladu s celkovým zaměřením projektu Informace pro rozvoj demokratické společnosti (IRDS) soustředí uje na vytváření vzdělávací nabídky zaměřené na porozumění médiím a její aktivní využívání, jako i na podporu rozvoje vzdělávacích aktivit směřujících k prevenci rizik a řešení možných krizových situací spojených s využíváním médií. Výuka rovněž napomůže tvořivému osvojování poznatků, získávání vědomostí a rozvoji samostatného uvažování vedoucího k prohlubování kritického myšlení, aktivnímu osobnímu rozvoji a k ochraně zdraví v propojení všech jeho složek (sociální, psychické a fyzické).

Koncepce výukového bloku je založena na efektivním spojení teoretické výuky - výukových hodin, přednášek a samostatné práce studentů v hodinách - s prohlubováním a rozšiřováním vědomostí prostřednictvím získávání odborných zkušeností při exkurzích a dílně. Přitom se klade důraz na dosažení cílů výuky a získávání a rozvoj klíčových kompetencí studentů.

Tematicky je blok uspořádán tak, aby studenti byli schopni zorientovat se nejdříve v základním teoretickém poznatkovém fondu, a pak mohli postupně přejít k syntetičtějším poznatkům a aplikacím teorie v reálných společenských vztazích. Z hlediska metodiky to pro učitele znamená - věnovat ve výuce pozornost:

1. obecným tématům, která se týkají práce s informacemi a informačními zdroji;
2. získávání praktických zkušeností studentů a aplikaci nabytých poznatků;
3. prohlubování vědomostí studentů z oblasti ekonomických informací a vztahů v kontextu širších hospodářsko-politických souvislostí.

Mezi obecná témata patří:

- Práce s informacemi, využívání různých databází.
- Informační zdroje. Možnosti a limity analýzy a zpracování informací. Výběr relevantních informací.
- Práce s informačními databázemi. Nabídka služeb odborných knihoven při vyhledávání a třídění informací z různých databází.
- Myšlenkové mapy. Rychločtení.
- Formy citace, citační etika, aktualizace informací, práce se zahraniční literaturou.
- Tištěné knihy a časopisy jako zdroje informací vs. internetové a elektronické zdroje. Vyhledávání relevantních zdrojů.

Didaktickou pomůckou při výuce jsou tři pracovní listy - metodika práce s pracovními listy bude popsána v dalším textu.

V rámci získávání praktických zkušeností studentů a při aplikaci nabytých poznatků doporučujeme zařazení těchto témat:

- Informační služby Českého statistického úřadu.
- Práce se statistickými informacemi, možnosti a úskalí sběru a analýzy dat, analýza a interpretace výsledků. Využití tabulek a grafů.
- Problematika sčítání lidu, domů a bytů.
- Manipulace s informacemi, účelové zkreslování informací, ověřování relevantních zdrojů, problematika asymetrických informací.
- Možnosti spolupráce velkých firem se středními a vysokými školami, vyhledávání a podpora kreativního myšlení studentů.

K prohlubování vědomostí studentů z oblasti ekonomických informací a vztahů v kontextu širších hospodářsko-politických souvislostí doporučujeme využít připravené výukové a studijní materiály: pracovní sešit a učebnici. Metodika práce s pracovním sešitem a učebnicí bude popsána v dalším textu.

2. Cíle výukového bloku

Zopakujme nejdříve, že cílem projektu IRDS je, aby studenti získali kompetence pro bezpečné a tvořivé využívání informací a naučili se rozeznávat kvalitní informace od informací nekvalitních, lživých, manipulativních a zkreslených. Jde také o to, přivést mladé lidi ke kvalitním zdrojům informací a k práci s primárními zdroji nejen s informacemi zprostředkovanými cestou webového prostoru.

Cíle výukového bloku *Knihovny jako zdroj primárních informací* lze charakterizovat následovně:

- vést studenty k uvědomění si nutnosti posuzovat rozdílnou kvalitu a věrohodnost různých informačních zdrojů;
- podpořit rozvoj schopnosti studentů odhalovat mediální manipulaci a bránit se jí;
- rozvíjet kritické myšlení a schopnost kriticky přistupovat k získaným informacím s cílem chránit děti a mládež před manipulací vedoucí ke rizikovému chování;
- osobní rozvoj studentů a kreativní využívání získaných informací.

3. Klíčové kompetence studentů

Studenti získají kompetence pro bezpečné a tvořivé využívání informací, pro práci s informačními zdroji a vyhledávání v nich, naučí se, jak vybírat vhodné informační zdroje a rozeznávat kvalitní informace od informací lživých. Poznatky z teoretické výuky budou moci doplnit a rozvinout získáváním odborných zkušeností při exkurzích a dílně. V rámci výukového bloku by se studenti měli naučit pracovat s primárními informačními zdroji, vyhledávat v nich a třídit informace, hodnotit informační zdroje a osvojit si kritický přístup k mediálním obsahům. Naučí se posuzovat rozdílnou věrohodnost různých informačních zdrojů, orientovat se ve světě zahlceném přemírou informací a odhalovat manipulace s informacemi a jejich účelové zkreslování.

Mladí lidé se často nedokážou orientovat ve světě sdělovaných informací a systematického využívání „ovlivňujících taktik“, jsou důvěřiví, neumějí rozlišit pravdu od nepravdy a dělá jim problém, kvůli menším životním zkušenostem, udělat si správný úsudek. Koncepce výukového bloku se zaměřuje na rozvoj schopností a zodpovědnosti mladých lidí, na jejich aktivní účast v rozhodovacích procesech s vědomím dopadu svého rozhodnutí na sebe a na druhé, a na podporu rozvoje kompetencí dětí a mládeže pro bezpečné a tvořivé užívání médií. Studenti by si měli osvojit kritický přístup k mediálním obsahům a naučit se efektivně využívat média jako zdroj informací.

4. Metody a způsoby realizace

Realizace programu je založena na efektivním propojení teoretické výuky - výukových hodin, přednášek a samostatné práce studentů v hodinách - s prohlubováním a rozšiřováním vědomostí prostřednictvím získávání odborných zkušeností při exkurzích a dílně. Východiskem teoretické výuky je správné vymezení klíčových pojmů: informace, druhy dat, báze dat, databázové soubory, možnosti a limity analýzy a zpracování informací, a výběr relevantních informací. Kromě toho je užitečné vymezit pojmy systém a informační systém. Další témata lze vybírat a konkretizovat v souladu s výše uvedeným obsahem výukového bloku - viz 1. část metodiky: Obsah výukového bloku.

V hodinách doporučujeme kombinovat několik výukových metod. Kromě klasických vyučovacích metod, jakými jsou zejména frontální výuka, vyprávění, monologické metody, zápisky do sešitu, je nezbytné používat také metody aktivizující, diskusní, řízený rozhovor a dialog, a heuristické metody. Samozřejmě součástí výuky by mělo být používání prezentací v PowerPointu, práce s pracovními listy, řešení úkolů z pracovního sešitu a práce s učebnicí.

Z didaktického a metodického hlediska je potřeba mít na paměti, že učivo týkající se informací mohou studenti považovat za něco, co už znají a s čím už se setkali například v hodinách informatiky či v jiných předmětech. Proto je nezbytné, aby látka byla podána jiným způsobem, poutavě, v kontextu s aktuálními společenskými jevy, modelovými i reálnými ekonomickými situacemi a problémy. Právě k tomuto účelu byly vytvořeny a napsány pracovní listy, pracovní sešit a učebnice, které obsahují mnoho užitečných námětů k diskusi i příkladů k řešení a zamyšlení. V těchto studijních a výukových materiálech je vysvětleno a na mnoha místech různým způsobem poukáváno na to, že chápat správně význam pojmů a kategorií je prvním krokem

a předpokladem k tomu, abychom viděli důležité souvislosti a vztahy, rozuměli ekonomickému a společenskému systému, a tím pádem rozuměli světu, který je kolem nás.

Výuka, aby splnila svůj cíl, musí vést studenty k přemýšlení, kladení otázek, měla by podporovat kritický a analytický pohled na nezřídka zjednodušená či dokonce nesprávná hodnocení společenských událostí podávaná v tisku, na internetu a v jiných médiích.

5. Pomůcky a studijní materiály

Pomůcky: tabule, křída, bílá popisovací tabule (whiteboard), fixy, data-projektor, PC, sešity, psací potřeby, tablety anebo mobilní telefony, aby studenti mohli pracovat s internetem - předpokládá se samozřejmě, že studenti budou mít přístup k internetu.

Studijní a výukové materiály:

- pracovní list č. 1 Data, informace a informační zdroje
- pracovní list č. 2 Volba klíčových slov
- pracovní list č. 3 Vyhledávání v elektronických informačních zdrojích
- pracovní sešit Ekonomické informace a svět kolem nás
- učebnice Ekonomická rukověť pro středoškoláky

6. Metodika práce s pracovními listy

Pracovní listy jsou v současnosti již hojně využívanými výukovými prostředky, které mohou napomoci při výuce, procvičování, opakování i upevnování učiva. **Pracovní listy plní tyto základní funkce:**

- a. Umožňují **zorientovat se v tématu**, což podporuje porozumění základním vztahům a myšlenkám probíraného učiva.
- b. Pomáhají **uspořádat si poznatky a procvičit** porozumění problematice.
- c. Umožňují **upevňovat a rozvíjet poznatky a kontrolovat** vědomosti.
- d. Podporují **zvýšení zájmu** o probíranou problematiku, motivují studenty k hledání dalších informací k tématu a k dalšímu sebevzdělávání.

Pro 5. výukový blok *Knihovny jako zdroj primárních informací* byly vytvořeny tři pracovní listy. Řešení úkolů z pracovních listů může probíhat jako individuální práce studentů, ale rovněž jako práce ve skupinách. Pokud studenti pracují s pracovními listy ve skupinách, posílí se tím jejich motivační a rozvíjející funkce, protože ve skupinách se otevírá prostor pro diskusi nad tématy a úkoly, studenti mají možnost ověřit si, zda problematice rozumějí, ale přitom nemají pocit, že „jsou zkoušeni“.

Pracovní list č. 1 Data, informace a informační zdroje

Vstupní požadavky na studenty

Vypracování úkolů z pracovního listu č. 1 *Data, informace a informační zdroje* by mělo předcházet obeznámení studentů s obecnými pojmy: data, informace, druhy dat, báze dat, databázové soubory, zdroje dat, systém, informační systémy, získávání a třídění informací. K vysvětlení uvedených pojmů lze použít tyto výukové metody: výklad, diskuse a řízená diskuse. Je nezbytné, aby studentům byl jasný rozdíl mezi pojmy: údaj - informace, a aby chápali informace jako článek řetězce „reálný svět - data - informace - znalosti“.

Obecné cíle pracovního listu

- systematizace poznatků
- procvičení porozumění základním pojmům

- kontrola vědomostí
- vyhodnocení schopnosti studentů chápat souvislosti, logicky myslet, syntetizovat informace a vyvozovat z jednotlivých poznatků nové znalosti

Práce s pracovním listem

Doporučujeme, aby studenti vyplňovali pracovní list č. 1 individuálně. Vyučující potom pracovní listy opraví a na další hodině rozdá studentům. Pokračováním výukového procesu je analýza jednotlivých úkolů, vysvětlení a odůvodnění správných odpovědí a celkové vyhodnocení dosažené úrovně znalostí.

Metodika analýzy jednotlivých úkolů z pracovního listu

Pracovní list č. 1 *Data, informace a informační zdroje* obsahuje devět úkolů. Dále uvádíme jednotlivé úkoly z pracovního listu č. 1 včetně správného řešení a doporučenou metodiku jejich analýzy se studenty po opravě individuálně vyplněných pracovních listů.

Pracovní list č. 1

DATA, INFORMACE A INFORMAČNÍ ZDROJE

1. Na otázku: „Jsou informace totéž co data?“, je správná odpověď: „Ne, nejsou.“ Pojem data (údaje) je širší, ne všechna data jsou automaticky informacemi. Pro rozlišení mezi pojmy „data“ a „informace“, můžeme vyjít z následujících charakteristik: *Data* jsou jakákoliv sdělení nebo jejich části bez ohledu na to, zda pro nás jsou nějak užitečná, zda „nám něco říkají“, tj. bez ohledu na to, zda nám poskytují nějaký informační obsah. Pojmem *informace* pak označujeme takové údaje, které nám něco sdělují, které odstraňují anebo snižují naši neznalost o určitém jevu. Vyberte z následujících ty definice informace, které jsou v souladu s výše uvedenou charakteristikou.

A) Informací označujeme každé sdělení, které obsahuje alespoň jednu číselnou hodnotu.

B) Informacemi jsou pouze takové údaje, které lze uspořádat od nejmenšího po největší.

C *Informace je vlastnost odstraňující neznalost příjemce.*

D *Informace je význam přisouzený datům.*

E) Informace mohou efektivně poskytovat a zpracovávat pouze živé organizmy.

F *Informace jsou údaje přetvořené požadovaným způsobem.*

Studenti již vědí, že existují stovky definic pojmu informace. Pojem informace byl prvně zaznamenán již ve středověku, v roce 1274, ve významu souboru aktů, které vedou k prokázání trestného činu a odhalení pachatelů. Zopakujeme, že informace je nutné chápat jako článek řetězce „reálný svět - data - informace - znalosti“. Zdůrazníme, že informace nemají jednu „nejlepší“ a univerzálně platnou definici. V knize Jiřího Cejпка z roku 2005 *Informace, komunikace a myšlení* je například uvedeno, že již v roce 1979 bylo v jedné odborné práci uvedeno 311 definic pojmu informace. Při výkladu a diskusi není cílem uvádět desítky definic. Právě naopak. Stačí uvést základní vlastnosti informací (mají povahu podnětů vnějšího a našeho vnitřního světa, představují míru odstranění neuspořádanosti - entropie, míru organizace systému, jsou zprávami, jejichž obsah je pro příjemce srozumitelný apod.), a následně čtyři či pět definic tohoto pojmu.

Možnosti uvedené v úkolu mají přimět studenty k přemýšlení nad tím, co je podstatné v charakteristice pojmu informace, jaké jsou jeho základní vlastnosti.

2. Informace jsou články řetězce: „reálný svět - data - informace - znalosti“. Aby byla určitá data pro nás zdrojem informací, abychom je byli schopni využít a stala se základem našich znalostí, musíme je umět analyzovat, pochopit a zpracovat. Vyzkoušejte si to na následujícím ekonomickém úkolu: Každá firma vynakládá při výrobě určité celkové náklady, to znamená, že musí zaplatit za nakoupené vstupy (suroviny, materiál, energii, lidskou práci, nájemné za výrobní prostory atd.). Celkové náklady rozdělujeme na fixní a variabilní. Náklady *fixní* jsou konstantní, nemění se při změně objemu výroby (například nájemné za výrobní prostory). Náklady *variabilní*, jsou ty, které jsou závislé na vyrobeném množství (například platby za spotřebovaný materiál a suroviny). Variabilní náklady při růstu objemu výroby rostou. Z následujících výroků vyberte ty, které jsou pravdivé.

A) Čím víc firma vyrábí, tím vyšší jsou její celkové náklady.

B) Pokud firma na několik dní přestane vyrábět, budou její fixní náklady nulové.

C) Pokud firma na několik dní přestane vyrábět, budou její celkové náklady nulové.

D) Čím víc firma vyrábí, tím vyšší jsou její variabilní náklady.

E) Pokud jsou variabilní náklady nulové, znamená to, že firma, nevyrábí.

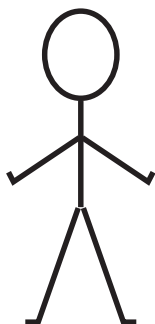
Tento úkol je zaměřen na rozvoj schopnosti studentů využívat informace k tomu, aby se staly základem pro pochopení souvislostí a jevů reálného ekonomického a společenského života.

3. V následující tabulce jsou čísla vlevo označeny některé pojmy z informační teorie, vpravo jsou definice těchto pojmů. Přiřadte k číslům vlevo odpovídající písmena z nabídky vpravo tak, aby byly pojmy definovány správně.

Pojem	Definice	Řešení
1. systém	<i>A. množina vhodně uspořádaných dat, ke kterým přístup zajišťuje specializovaný program (systém řízení báze dat)</i>	1B
2. údaj	<i>B. souhrn vzájemně spjatých prvků určitého celku, který se vyznačuje cílovým chováním a má vztahy ke svému okolí</i>	2H
3. informační systém	<i>C. rozmístění dat podle definovaných pravidel</i>	3F
4. báze dat (databáze)	<i>D. míra neurčitosti systému</i>	4A
5. informace	<i>E. logicky ucelená a pojmenovaná jednotka dat</i>	5G
6. entropie	<i>F. systém vytváření, zprostředkování a využití informací</i>	6D
7. databázový soubor (soubor dat)	<i>G. údaj, který odstraňuje neznalost o jevu</i>	7E
8. distribuce dat	<i>H. jakékoliv sdělení nebo jeho část</i>	8C

Při analýze tohoto úkolu doporučujeme zdůraznit, že cílem takto zadaných úkolů je především podpora rozvoje schopnosti orientovat se v pojmech, které jsou sice denně běžně používány, ale velice často ve zcela nesprávném významu a v kontextech, do kterých se svým obsahem nehodí.

4. Přečtete si pozorně následující tvrzení o postavičce na obrázku a rozhodněte, zda informaci, kterou obsahuje, pochopila správně Ema anebo Viktor. „Holič, který holí všechny muže ze vsi, kteří se neholí sami, a nikoho jiného.“

A) Ema: Holič holí všechny muže ve vsi včetně sebe sama.

B) Viktor: Takový holič nemůže existovat, protože kdo by holil jeho samého?

Úkol prověřuje schopnost studentů logicky myslet. Má charakter slovní hříčky či spíše hlavolamu, který nemusí být pro všechny studenty zcela srozumitelný. Doporučujeme proto využít při vysvětlení správného řešení jednoduchou názornou ilustraci na tabuli. Nakreslíme postavičky mužů ve vesnici a holiče, který bude zobrazen odlišně a odděleně od ostatních. Ověřujeme pravdivost tvrzení příběhem o tom, jak všichni muži chodí k holiči. A co bude s holičem? Je rovněž možné, vytvořit skupinu mužů z vesnice z kluků ve třídě a z jednoho udělat holiče. Kluci sehraji scénku, jak postupně chodí k holiči. Nakonec zůstane jenom holič. Co s ním?

5. Pokud s někým komunikujete, pokud se například snažíte svého posluchače o něčem přesvědčit, můžete vyčíst informace o tom, jak vaše sdělení přijímá nejenom z jeho verbálních (slovních) odpovědí, ale rovněž z jeho gest, pohybů, držení hlavy a jiných projevů řeči těla. Pokud váš partner v komunikaci s vámi slovně souhlasí, ale zároveň si opakovaně sahá na nos, znamená to nejspíš že:

A) Je přesvědčen o tom, že máte pravdu a rozhodně s vámi souhlasí.

B) Vůbec s vámi nesouhlasí a připravuje se na to, že odmítne váš návrh.

C) Pochybuje o tom, co slyší, cítí nejistotu a rozpaky.

Analýza tohoto úkolu otevírá možnost k diskusi o tom, že zdrojem informací při komunikaci nejsou jenom vyřčená anebo napsaná slova, ale i „řeč těla“. Gesta, mimika, výše a tón hlasu, přestávky v mluvě, směr pohledu apod. - to vše může být užitečným zdrojem informací o nás, a také pro nás. Můžeme se naučit rozumět tomu, zda verbální sdělení jsou v souladu s řečí těla. I tento úkol otevírá možnost pro aktivní zapojení studentů do výuky a jejich motivaci k lepšímu poznání jiných i sebe sama.

6. Výběr a interpretace informací jsou významným způsobem ovlivněny také našimi zájmy a postoji. Pokud se s něčím ztotožňujeme, hledáme podvědomě anebo i záměrně takové informační zdroje, u kterých předpokládáme, že budou v souladu s naším postojem a s našimi zájmy. Stejně tak se snažíme své negativní stanovisko podepřít informacemi, které budou „ladit“ s naším postojem. I výběr slovní zásoby nás může dobře informovat o postojích řečníka a o jeho kladném anebo záporném vztahu k popisované skutečnosti. Všimněte si, jak výrazně se liší slova v levém a pravém sloupci, i když vlastně znamenají přibližně totéž, a doplňte dvojice.

Neutrální anebo kladný vztah, souhlas	Negativní vztah, nesouhlas
<i>babička</i>	<i>tchýně</i>
<i>rozvědčík</i>	<i>špion</i>
<i>zlobivý klučina</i>	<i>(malý spratek)</i>
<i>(šaty)</i>	<i>hadry</i>
<i>(dítě)</i>	<i>děcko</i>
<i>rebelové</i>	<i>(militantní povstalci)</i>
<i>příslušníci protivládních sil</i>	<i>(teroristické skupiny)</i>
<i>(dovozci vydělávají na silné koruně)</i>	<i>vývozci jsou ohroženi silnou korunou</i>
<i>(opoziční politická strana)</i>	<i>populisté v opozici</i>
<i>početné shromáždění</i>	<i>(fanatický dav)</i>

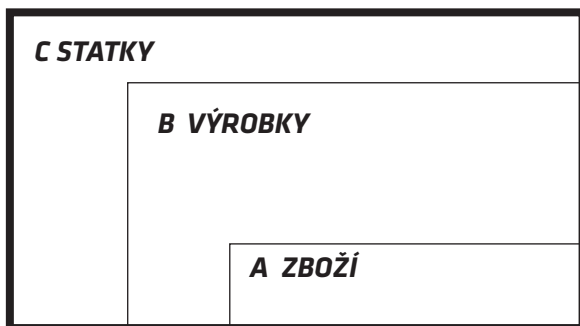
Analýze tohoto úkolu doporučujeme věnovat hodně pozornosti. Chápání a interpretace mnoha sdělení v médiích je velmi výrazně ovlivněna tím, zda autor sdělení chce, abychom si o jevech či událostech udělali kladný obraz, abychom s nimi souhlasili, anebo naopak, abychom jevy či události pochopili jako něco, s čím nelze, a nemáme souhlasit. Tomu odpovídá i použitá slovní zásoba, zejména výrazy s různým emočním zabarvením. Právě informace, které jsou sdělovány tímto způsobem, mohou mít v sobě velkou dávku manipulace, které mladí lidé často nejsou vůbec schopni čelit.

7. K základním ekonomickým pojmům patří: statek výrobek a zboží. **Statek** je každá věc (hmotná či nehmotná), která uspokojuje lidské potřeby. **Výrobek** je statek, který byl vyroben, tj. je výsledkem lidské práce. **Výrobky**, které byly vyrobeny za účelem prodeje, označujeme jako **zboží**. Rozhodněte, které z následujících výroků jsou pravdivé, tedy v souladu výše uvedenými informacemi.

- A) Každý výrobek je statek.
- B) Každý statek je zboží.
- C) Zboží je vždy výrobkem.
- D) Výrobek je vždy zbožím.

8. Doplňte do tabulky k písmenům A, B, C pojmy statky, výrobky a zboží tak, aby platilo:

- A je podmnožinou B
- B je podmnožinou C

Oba dva výše uvedené úkoly jsou určené k podpoře kontroly správnosti zapamatovaných informací a napomáhají systematickému uspořádání základních poznatků.

9. Do začátku 20. století převládal při zkoumání světa, jeho objektů, jevů a procesů **mechanistický přístup**. Jeho podstatou je, že objekty chápe jako souhrn jednotlivých částí a vlastností objektu odvozuje z vlastností jeho částí. Proti tomu **systémový přístup** se zaměřuje na vztahy, vazby a vzájemné vlivy částí celku, tedy na interakce jednotlivých prvků. Různé objekty můžeme zkoumat jako rozmanité systémy: na určitý objekt můžeme jednou nahlížet jako na systém, jindy jako na prvek jiného systému nebo jako na okolí systému. Doplňte do tabulky chybějící údaje tak, aby každý řádek tvořil řetězec: **prvek systému – systém – okolí systému**.

Prvek	Systém	Okolí systému
<i>žák</i>	<i>(třída)</i>	<i>(škola)</i>
<i>(neuron)</i>	<i>nervová soustava</i>	<i>(člověk, lidský organismus)</i>
<i>firma</i>	<i>(ekonomické odvětví)</i>	<i>(národní hospodářství)</i>
<i>(dítě)</i>	<i>rodina</i>	<i>(město)</i>
<i>(region)</i>	<i>(členský stát EU)</i>	<i>Evropská unie</i>

Poslední úkol pracovního sešitu č. 1 umožňuje procvičit a upevnit pochopení rozdílů mezi pojmy prvek systému, systém a okolí systému. Úkol lze doplnit podobnými trojicemi, které navrhnou studenti a které se mohou týkat různých oblastí vědy či života ve společnosti.

Pracovní list č. 2 Volba klíčových slov

Vstupní požadavky na studenty

Vypracování úkolů z pracovního listu č. 2 *Volba klíčových slov* by mělo předcházet obeznámení studentů s jednotlivými zdroji informací a jejich charakteristikou. Studenti by měli znát hlavní znaky, výhody a nevýhody různých informačních zdrojů: knihovny, internetové vyhledávače, odborné databáze. K vysvětlení uvedených pojmů lze použít tyto výukové metody: výklad, diskuze a řízená diskuze. Dále by studenti měli být formou vysvětlování s využitím metod diskuse seznámeni s aspekty využití klíčových slov při vyhledávání. Seznámí se s prací v kontextu, příbuznými tématy a praktickými příklady správné a nesprávné volby klíčových slov. Studenti by měli znát problematiku myšlenkových map, jejich definice i praktické využití při studiu. Pro tuto část výuky považujeme za nejvhodnější aktivní práci studentů ve skupinách, při které by rovněž měli řešit úkoly uvedené v pracovním listu č. 2.

Obecné cíle pracovního listu

- systematizace poznatků
- procvičení vyhledávání informací v jednotlivých informačních zdrojích
- podpora schopnosti vyhodnocovat spolehlivost informačních zdrojů
- procvičování hodnocení relevance vyhledaných informací
- upevnění poznatků o myšlenkových mapách, procvičování využití myšlenkových map

Práce s pracovním listem

Doporučujeme, aby studenti vyplňovali pracovní list č. 2 *Volba klíčových slov* ve skupinách. Při vyhledávání klíčových slov, začlenění pojmů do kontextu a hledání vztahů mezi nimi, ale i při přípravě obsahu odborného textu by studenti měli umět pracovat s myšlenkovými mapami. Tvorba myšlenkových map by mohla být vhodnou doplňující metodou při práci s pracovním listem.

Metodika analýzy jednotlivých úkolů z pracovního listu

Pracovní list č. 2 *Volba klíčových slov* obsahuje čtyři témata:

1. Vznik Československa a úloha legionářů
2. Stavby železničních tratí v horském terénu
3. Znečištění moří a dopad na mořskou faunu
4. Ohrožené druhy zvířat v Africe

V rámci každého tématu je úkolem studentů vyhledat vhodná jednoslovná a víceslovná klíčová slova, jejich synonyma, nadřazené a podřazené pojmy. Úkoly mají studenti řešit jak v češtině, tak i v angličtině. Při práci si procvičí vyhledávání v českém slovníku synonym <http://www.synonyma-online.cz/> a anglickém slovníku s vizualizací slov a příbuzných pojmů <http://www.snappywords.com/>.

Pracovní list č. 2

VOLBA KLÍČOVÝCH SLOV

Téma: 1: Vznik Československa a úloha legionářů

Vyberte vhodná klíčová slova pro vyhledávání (česky):

jednoslovná klíčová slova:

víceslovná klíčová slova (fráze):

synonyma:

nadřazené pojmy:

podřazené pojmy:

klíčová slova, která vplynula z vyhledávání:

.....

Pomůcky:

Anglický slovník s vizualizací slov a příbuzných pojmů:

<http://www.snappywords.com/>

Český slovník synonym: www.synonyma-online.cz

Vyberte vhodná klíčová slova pro vyhledávání (anglicky):

jednoslovná klíčová slova:

víceslovná klíčová slova (fráze):

synonyma:

nadřazené pojmy:

podřazené pojmy:

klíčová slova, která vyplynula z vyhledávání:

.....

Pomůcky:

Anglický slovník s vizualizací slov a příbuzných pojmů:

<http://www.snappywords.com/>

Český slovník synonym: www.synonyma-online.cz

Téma: 2: Stavby železničních tratí v horském terénu

Vyberte vhodná klíčová slova pro vyhledávání (česky):

jednoslovná klíčová slova:

víceslovná klíčová slova (fráze):

synonyma:

nadřazené pojmy:

podřazené pojmy:

klíčová slova, která vyplynula z vyhledávání:

.....

Pomůcky:

Anglický slovník s vizualizací slov a příbuzných pojmů:

<http://www.snappywords.com/>

Český slovník synonym: www.synonyma-online.cz

Vyberte vhodná klíčová slova pro vyhledávání (anglicky):

jednoslovná klíčová slova:

víceslovná klíčová slova (fráze):

synonyma:

nadřazené pojmy:

podřazené pojmy:

klíčová slova, která vyplynula z vyhledávání:

.....

Pomůcky:

Anglický slovník s vizualizací slov a příbuzných pojmů:

<http://www.snappywords.com/>

Český slovník synonym: www.synonyma-online.cz

Téma: 3: Znečištění moří a dopad na mořskou faunu

Vyberte vhodná klíčová slova pro vyhledávání (česky):

jednoslovná klíčová slova:

víceslovná klíčová slova (fráze):

synonyma:

nadřazené pojmy:

podřazené pojmy:

klíčová slova, která vyplynula z vyhledávání:

.....

Pomůcky:

Anglický slovník s vizualizací slov a příbuzných pojmů:

<http://www.snappywords.com/>

Český slovník synonym: www.synonyma-online.cz

Vyberte vhodná klíčová slova pro vyhledávání (anglicky):

jednoslovná klíčová slova:

víceslovná klíčová slova (fráze):

synonyma:

nadřazené pojmy:

podřazené pojmy:

klíčová slova, která vypsala z vyhledávání:

.....

Pomůcky:

Anglický slovník s vizualizací slov a příbuzných pojmů:

<http://www.snappywords.com/>

Český slovník synonym: www.synonyma-online.cz

Téma: 4: Ohrožené druhy zvířat v Africe

Vyberte vhodná klíčová slova pro vyhledávání (česky):

jednoslovná klíčová slova:

víceslovná klíčová slova (fráze):

synonyma:

nadřazené pojmy:

podřazené pojmy:

klíčová slova, která vypsala z vyhledávání:

.....

Pomůcky:

Anglický slovník s vizualizací slov a příbuzných pojmů:

<http://www.snappywords.com/>

Český slovník synonym: www.synonyma-online.cz

Vyberte vhodná klíčová slova pro vyhledávání (anglicky):

jednoslovná klíčová slova:

víceslovná klíčová slova (fráze):

synonyma:

nadřazené pojmy:

podřazené pojmy:

klíčová slova, která vyplynula z vyhledávání:

.....

Pomůcky:

Anglický slovník s vizualizací slov a příbuzných pojmů:

<http://www.snappywords.com/>

Český slovník synonym: www.synonyma-online.cz

Pracovní list č. 3

Vyhledávání v elektronických informačních zdrojích

Vstupní požadavky na studenty

Vypracování úkolů z pracovního listu č. 3 *Vyhledávání v elektronických informačních zdrojích* by mělo následovat až po tom, co studenti zvládli vypracování úkolů z pracovního listu č. 2, to znamená, naučili se vyhledávat klíčová slova. Studenti by měli být nejdříve formou přednášky a vysvětlování seznámeni se zásadami ověřování důvěryhodnosti informačních zdrojů a relevance vyhledávaných informací. Měli by pracovat pod vedením učitele s možností otevřené diskuse. Společně by se měli věnovat analýze výsledků vyhledávání, porovnávání vhodnosti zvolených zdrojů a relevancí vyhledaných informací. Poté by se měli pokusit, buď samostatně anebo ve skupinách (nejlépe ve dvojicích), vyhledávat zdroje k určitému tématu,

zhodnotit výsledky a porovnat výsledky z různých informačních zdrojů. Zároveň by studentům měly být představeny služby odborných knihoven.

Obecné cíle pracovního listu

- systematizace poznatků o vyhledávání v informačních zdrojích
- naučit se zhodnotit spolehlivost informačního zdroje
- podpora schopnosti posoudit relevanci vyhledaných informací
- naučit se porovnat výsledky z různých zdrojů a různých rešeršních strategií
- procvičení vyhledávání informací v jednotlivých informačních zdrojích
- získat základní vědomosti o správné citaci různých druhů dokumentů

Práce s pracovním listem

Doporučujeme, aby studenti vyplňovali pracovní list č. 3 *Vyhledávání v elektronických informačních zdrojích* ve dvojicích. Studenti by se měli věnovat praktickému procvičování vyhledávání informací v různých informačních zdrojích. Je žádoucí, aby součástí práce s pracovním listem byly otevřené diskuse nad problematikou témat spojených s vyhledáváním informací a informačních zdrojů. Zároveň by se studenti měli učit, jak pracovat na přípravě rešerše, jak zvolit pro určité téma vhodný vyhledávač a vhodné informační zdroje (databáze, knihovní katalogy, weby institucí), jak zadat a vyladit rešeršní dotaz. Měli by se učit být schopni vyhledávat s využitím různých rešeršních strategií, základních a pokročilých vyhledávání. Posléze by měli být schopni porovnat výsledky různých zdrojů a různých rešeršních strategií.

Metodika analýzy jednotlivých úkolů z pracovního listu

Pracovní list č. 3 *Vyhledávání v elektronických informačních zdrojích* obsahuje čtyři stejná témata jako pracovní list č. 2, a navíc je věnován problematice citování různých druhů dokumentů:

1. Vznik Československa a úloha legionářů
2. Stavby železničních tratí v horském terénu
3. Znečištění moří a dopad na mořskou faunu
4. Ohrožené druhy zvířat v Africe

Citování dokumentů

Studenti by se měli - pod vedením učitele a posléze samostatně ve dvojicích - věnovat praktickému procvičování vyhledávání a hodnocení informací v různých informačních zdrojích.

Další úkoly jsou spojené s tvorbou citací. Pracovní list obsahuje šablony pro správné citování různých druhů dokumentů: tištěné knihy, elektronického dokumentu, tištěného článku v časopise a elektronického článku v časopise. Vyučující by měl se studenty diskutovat o potřebě a důvodech k citování. Je nutné uvést a shrnout zásady autorské etiky a nastínit otázky týkající se autorských práv. Studenti by se při práci s pracovním listem č. 3 měli seznámit se základní terminologií a s obecnými zásadami pro tvorbu citací. Prakticky by si měli vyzkoušet, kde najít v pramenu (dokumentu) základní údaje pro vytvoření citace. Poté je vhodné se seznámit se systémy odkazů v textu na citované prameny a se zásadami sestavování seznamů použité literatury. Doporučujeme také, aby si studenti prakticky vyzkoušeli funkce citačního generátoru a seznámili se s citačními manažery.

Pracovní list č. 3

VYHLEDÁVÁNÍ V ELEKTRONICKÝCH INFORMAČNÍCH ZDROJÍCH

Téma 1: Vznik Československa a úloha legionářů

Klíčová slova (využijte výsledky pracovního listu č. 2):

.....

.....

.....

.....

Vybraný zdroj:

.....

Výsledky vyhledávání:

Počet výsledků:

Hodnocení relevance:

.....

.....

Hodnocení zdroje:

.....

.....

Téma 2: Stavby železničních tratí v horském terénu

Klíčová slova (využijte výsledky pracovního listu č. 2):

.....

.....

.....

.....

Vybraný zdroj:

.....

Výsledky vyhledávání:

Počet výsledků:

Hodnocení relevance:

.....

.....

Hodnocení zdroje:

.....

.....

Téma 3: Znečištění moří a dopad na mořskou faunu

Klíčová slova (využijte výsledky pracovního listu č. 2):

.....

.....

.....

.....

Vybraný zdroj:

.....

Výsledky vyhledávání:

Počet výsledků:

Hodnocení relevance:

.....

.....

Hodnocení zdroje:

.....

.....

Téma 4: Ohrožené druhy zvířat v Africe

Klíčová slova (využijte výsledky pracovního listu č. 2):

.....

.....

.....

.....

Vybraný zdroj:

.....

Výsledky vyhledávání:

Počet výsledků:

Hodnocení relevance:

.....

.....

Hodnocení zdroje:

.....

.....

Citování dokumentů

Kniha (tištěná)

Autoři. *Název*. Pořadí vydání (kromě 1. vyd.). Místo vydání: vydavatel, rok vydání. Počet stran (nepovinné). ISBN.

Elektronický dokument

Autoři. Název příspěvku. In: *Název zdroje* (webové stránky) [online]. Vydavatel (vlastník webové stránky), rok vydání. [datum citování]. Dostupnost.

Článek v časopisu (tištěný)

Autoři. Název článku. In: (nepovinné) *Název časopisu*, rok, ročník, číslo, stránky článku od-do. ISSN.

Článek v časopisu (elektronický)

Autoři. Název článku. In: (nepovinné) *Název časopisu* [online]. Rok, ročník, číslo, stránky článku od-do. [datum citování]. ISSN. Dostupnost.

7. Metodika práce s pracovním sešitem

Pracovní sešit k výukovému bloku Knihovny jako zdroj primárních informací nese název *Ekonomické informace a svět kolem nás*. Obsahuje deset úkolů s uvedeným řešením, které jsou rozdělené do šesti krátkých kapitol včetně závěru. Pracovní sešit lze využít několika způsoby, například jako:

- doplňující studijní materiál k pracovním listům
- doplňující a rozšiřující text k učebnici *Ekonomická rukověť* pro středoškoláky
- studijní materiál pro samostatnou práci studentů v hodinách
- podklad pro skupinovou práci studentů a následnou diskusi nad vypracovanými úkoly
- pomůcku pro pochopení způsobu, jakým je potřeba interpretovat ekonomická data
- text, který srozumitelnou a názornou formou vysvětluje důležité ekonomické, ale i jiné pojmy současného světa, jež jsou v médiích nezdědká nesprávně používány a interpretovány

Pracovní sešit *Ekonomické informace a svět kolem nás*

Vstupní požadavky na studenty

Před vypracováním úkolů z pracovního sešitu *Ekonomické informace a svět kolem nás* by studenti měli rozumět základním pojmům, které se týkají informací a práce s informačními zdroji, měli by být schopni určit rozdíly mezi pojmy data a informace a měli by se orientovat v problematice informačních zdrojů.

Koncepce pracovního sešitu je vytvořena tak, aby umožňoval práci nejenom studentům, kteří mají zvládnuté alespoň základy ze společenských věd v oblasti ekonomie a zajímají se o společenskovední problematiku, ale

i těm studentům, kteří se s těmito pojmy ve výuce setkávají poprvé, i když už pravděpodobně všichni studenti většinu z uvedených pojmů slyšeli anebo o nich četli v médiích.

Obecné cíle pracovního sešitu

- pochopení vybraných základních pojmů z ekonomie a teorie globalizace
- podpora schopnosti posoudit správnost a pravdivost ekonomických informací uváděných v médiích
- naučit se porovnat tvrzení o ekonomických jevech uváděné v médiích se skutečným obsahem, jež tvoří podstatu těchto pojmů
- procvičit řešení praktických ekonomických úkolů
- naučit se vidět rozdíly mezi tím, kdy jsou ekonomické informace podány nestranně a v souladu s ekonomickou teorií a kdy dochází k jejich cílenému zkreslování a manipulaci s fakty
- podpora pochopení způsobu, jakým se nepřesností a polopravdy stávají základem pro manipulaci a lži s puncem odbornosti a vědy

Práce s pracovním sešitem

Pracovní sešit *Ekonomické informace a svět kolem nás* lze využít různými způsoby, a to jak pro doplnění poznatků a procvičení schopnosti využívat své znalosti při řešení úkolů, tak i jako podpůrný materiál při výkladu nového učiva a k diskusi nad probíranými tématy. Studenti mohou pracovní sešit používat samostatně anebo mohou úkoly řešit ve dvojicích anebo i ve větších skupinách, kdy je učitel může vést vhodnými doplňujícími dotazy k ochotě diskutovat o problémech a rozvíjet nosné téma o další náměty.

Metodika analýzy jednotlivých úkolů z pracovního sešitu

Pracovní sešit *Ekonomické informace a svět kolem nás* obsahuje 6 krátkých kapitol včetně závěru:

- I. Několik slov o globalizaci**
- II. Čím se zabývá ekonomie**
- III. O číslech a jejich porovnávání**
- IV. Interpretace ekonomických jevů**
- V. Co nám (ne)říkají údaje v procentech**
- VI. Závěr**

I. Několik slov o globalizaci

Současný svět můžeme charakterizovat různě v závislosti na tom, co se nám na něm líbí či nelíbí, anebo která jeho stránka je předmětem našeho zájmu. Je propojený, globální, dynamicky se měnící, hektický, nebezpečný, bohatý, vystaven klimatickým změnám, zamořen nebezpečnými látkami, ohrožen teroristickými útoky, zahlcen informačními technologiemi atd. V médiích se často mluví o globalizaci a globálních problémech, přičemž se zjevně předpokládá, že každý ví, co to je, a proto není nutné tyto pojmy vysvětlovat. A pokud se přece jenom někde v textu nějaké definice objeví, jsou zpravidla jednoduché a krátké, ačkoliv se týkají jevů, které jsou složité, komplikované, neexaktní a stochastické.

Úkol 1

Pokuste se charakterizovat následující pojmy:

a) exaktní

b) stochastický

c) globalizace

d) globální problémy

Řešení úkolu 1

- a) Exaktní - znamená opírající se o přesná měření a kvantifikace. Exaktní vědy jsou například matematika a fyzika. Proti tomu společenské vědy, ke kterým patří například ekonomie, psychologie, sociologie, politologie apod., jsou neexaktní.
- b) Stochastický - znamená vyskytující se náhodně, neurčitě, mající v sobě prvky, které se objevují s určitou pravděpodobností.
- c) Globalizace - je složitý a rozporuplný proces, v rámci kterého se různé společenské vztahy a procesy vzájemně ovlivňují a podmiňují. Toto ovlivňování se týká všech stránek života společnosti (ekonomické, sociální, politické, kulturní aj.), ale rovněž přírody a životního prostředí. Jevy a procesy jsou v důsledku globalizace podmíněné a provázané nejenom uvnitř jednotlivých zemí, ale v celosvětovém měřítku.
- d) Globální problémy - se týkají celého lidstva a jejich řešení předpokládá spojené úsilí lidí na Zemi. Ke globálním problémům patří například ekonomická zaostalost a chudoba, ekologické problémy, řešení otázek války a míru, terorismus, migrace a mnoho dalších.

V I. části pracovního sešitu *Několik slov o globalizaci* je pouze jeden úkol, ve kterém mají studenti charakterizovat čtyři pojmy, které jsou běžně používány, ale ne vždy správně. V diskusi se studenty je žádoucí věnovat dostatečnou pozornost pojmům globalizace a globální problémy. Je vhodné uvést rozdíly mezi globálními hrozbami a globálními možnostmi a výzvami, diskutovat o řešení globálních problémů i o tom, jak čelit globálním hrozbám.

Učitel by měl při řízené diskusi dbát na to, aby studenti v problematice globalizace neviděli pouze negativa, protože vývoj lidské společnosti nikdy nebyl a nebude pouze cestou vzhůru k bohatství a prosperitě, ale že lidstvo má navzdory všem překážkám potenciál a možnosti problémy řešit a zlepšovat podmínky života na Zemi.

II. Čím se zabývá ekonomie

Jak již bylo uvedeno, globalizace ovlivňuje společenské vztahy a hluboce zasahuje do ekonomiky a ekonomického života společnosti. Pojmem ekonomika neboli hospodářství označujeme soustavu ekonomických procesů a činností uskutečňovaných na určitém území. K ekonomickým činnostem patří například výroba zboží, poskytování služeb, různé formy obchodu, peněžní a finanční služby, stavební činnosti, různé oblasti zemědělství, lesnictví

a mnoho dalších. Ekonomické problémy zkoumají různé ekonomické vědy: účetnictví, ekonomická statistika, podniková ekonomika, finance, teorie plánování, marketing, manažerská ekonomika apod. Východiskovým zdrojem poznatků pro ekonomické vědy je ekonomie tj. ekonomická teorie. Ekonomii lze definovat jednoduše - jako vědu zabývající se hospodařením se zdroji, jež jsou k dispozici v omezené míře, to znamená, že jsou vzácné. Základním ekonomickým problémem je problém vzácnosti a s tím související problém volby. Ekonomický způsob uvažování znamená snažit se dosáhnout vytyčeného cíle s co nejmenším množstvím zdrojů (peněz, času, úsilí, materiálu, energie a dalších) anebo jinými slovy, snažit se z toho, co máme k dispozici, získat co nejvíce.

Úkol 2

Adjektivum „ekonomický“ má několik významů. Uved'te tři z nich a použijte je vhodně ve větách.

a) ekonomický =

Příklad použití ve větě v uvedeném významu:

b) ekonomický =

Příklad použití ve větě v uvedeném významu:

c) ekonomický =

Příklad použití ve větě v uvedeném významu:

.

Ekonomická teorie čerpá a využívá poznatky z mnoha jiných věd, například ze statistiky, matematiky, politologie, psychologie, sociologie a dalších. Označujeme ji jako interdisciplinární vědu. I když se v ekonomii používá řada exaktních matematických postupů a výpočtů, je ekonomická teorie neexaktní vědou.

Úkol 3

Vysvětlete, proč nemůžeme ekonomii považovat za exaktní vědu.

(Možné) řešení úkolu 2¹

a) ekonomický = úsporný, hospodárný

Příklad použití ve větě v uvedeném významu:

Tato nová technologie je opravdu ekonomická, při jejím použití se spotřebuje o polovinu méně elektrické energie, než tomu bylo při dříve používaném technologickém procesu.

b) ekonomický = týkající se ekonomiky tj. hospodářství

Příklad použití ve větě v uvedeném významu:

Ekonomický růst nemusí být vždy provázen ekonomickým rozvojem.

c) ekonomický = týkající se ekonomické teorie

Příklad použití ve větě v uvedeném významu:

Zákon klesající poptávky patří k základním ekonomickým zákonům.

Řešení úkolu 3

Ekonomie hledá odpovědi na mnoho ekonomických otázek, které souvisejí s ekonomickými činnostmi - výrobou, směnou, obchodováním. I když se může zdát, že ekonomie analyzuje především kvantitativní = číselné údaje, a že její závěry jsou odrazem zejména hmotných a finančních toků mezi ekonomickými subjekty (firmami, domácnostmi a státem), jsou to v konečném důsledku vždy vztahy mezi lidmi, které ovlivňují ekonomické události, a tedy i charakter ekonomických závěrů. A vztahy mezi lidmi, vztahy mezi

¹ Řešením mohou být i jiné významy slova ekonomický.

jednotlivci, mezi skupinami lidí či mezi jednotlivci a skupinami nejsou a nemohou být nikdy exaktní. Naše lidské volby a rozhodování se nedají vtěsnat do přesných čísel a tabulek, a proto je v závěrech ekonomických analýz vždy prostor pro různé interpretace a náhledy.

Každý den lidé hledají odpovědi na desítky ekonomických otázek a zamýšlejí se nad různými ekonomickými problémy. Ptají se například: Proč jsou tak nízké úrokové sazby? Mám vložit peníze na účet anebo nakoupit státní dluhopisy? Jak ovlivní válečný konflikt na Ukrajině vývoj cen ropy či plynu? Co by přinesl vstup České republiky do eurozóny? Mám začít podnikat anebo se mám snažit najít si lépe placené zaměstnání, když nejsem spokojen se svým platem? Jak dosáhnout zvýšení zisku a zlepšit tržní pozici mé firmy?

Pokud si myslíte, že na každou z uvedených otázek existuje jediná správná odpověď, budete možná rozladěni, protože neexistuje. Rozumět ekonomickým problémům znamená vidět souvislosti, chápat příčiny a správně předvídat důsledky určitých skutečností, a především vědět, jaké přínosy či ztráty budou spojeny s volbou určité z možných alternativ.

V II. části *Čím se zabývá ekonomie* jsou dva úkoly, které souvisejí s tím, jak správně chápat ekonomii jako vědu, čím se zabývá, kde jsou její hranice a možnosti a čemu je potřeba se vyhnout při interpretaci ekonomických poznatků a jevů. Učitel by měl být schopen objasnit, proč není ekonomie exaktní vědou, vhodné je uvést příklady věd, které rovněž nejsou exaktní, i když by na první pohled mohly být za exaktní považovány, například medicína.

Ekonomie učí rozumět důsledkům určitých rozhodnutí, jejím cílem by ale nemělo a nesmí být zjednodušené černobílé vidění světa a rozdělení ekonomických jevů na „dobré“ a „špatné“, protože velice často je něco dobré a prospěšné pro určitou skupinu ekonomických subjektů, zatím co jinou skupinu tento jev zasáhne negativně a je pro ni nežádoucí.

III. O číslech a jejich porovnávání

Skutečnost, že ekonomové se mnohem častěji, než je tomu v jiných společenských vědách, opírají o čísla, o statistická data a výpočty různých ukazatelů jak na úrovni firem, tak i celé ekonomiky, vede nezdědky k tomu,

že se z jednotlivých číselných údajů, bez jejich hlubší analýzy a bez toho, aby se daly do souvislosti s jinými daty, odvozují „hluboké a dalekosáhlé ekonomické závěry“. Určitě jste se už setkali s různými srovnáními typu: ... aby si průměrně vydělávající Čech mohl koupit auto, potřebuje k tomu tolik a tolik platů, zatím co průměrně vydělávajícímu Němci stačí pouze tolik a tolik platů..., Češi vydávají za potraviny (oblečení, kulturu, bydlení apod.) takové a takové procento ze svého měsíčního příjmu, zatím co ve Francii je to pouze tolik a tolik procent... Podobná srovnání se mohou týkat celé řady ekonomických skutečností: toho, jak dlouho šetříme na byt, na dovolenou, kolik platíme za léky, kolik stojí lístky do divadla apod. Takováto jednoduchá srovnání jsou sice často docela zajímavá a mohou být součástí poutavých titulků v novinách či na zpravodajských serverech, jejich skutečná informační hodnota ale není velká. Proč? Než odpovíme, vyřešte nejdříve úkol 4.

Úkol 4

K dispozici jsou údaje o hmotnosti členů sportovního oddílu rozdělených do čtyř desetičlenných skupin. Skupiny mají tyto názvy:

1. skupina - Trpaslíci
2. skupina - Kolibříci
3. skupina - Obři
4. skupina - Hroši

Byla zjištěna hmotnost všech členů jednotlivých skupin a součet hmotností všech deseti členů v jednotlivých skupinách. Tady jsou výsledné hmotnosti jednotlivých skupin:

- Trpaslíci váží celkem 250 kg.
- Kolibříci váží celkem 200 kg.
- Obři váží celkem 500 kg.
- Hroši váží celkem 750 kg.

Průměrná hmotnost jednoho Trpaslíka je tedy 25 kg, Kolibříka 20 kg, Obra 50 kg a Hrocha 75 kg. Na základě daných údajů rozhodněte o pravdivosti následujících výroků.

Výrok A: Trpaslíci jsou velmi pravděpodobně podvyživeni. (P / N)

Výrok B: Kolibříci mohou být vzhledem ke své podvázce ohroženi na životě.
(P / N)

Výrok C: Obři mají ideální hmotnost. (P / N)

Výrok D: Hroši jsou obézní. (P / N)

Řešení úkolu 4

V úkolu 4 byly k dispozici pouze údaje o součtu hmotností členů každé skupiny a o průměrné hmotnosti jednoho člena pro každou skupinu. Nebylo řečeno, kolik let je jednotlivým členům skupin, ani zda jsou všichni stejného věku, zda se jedná o mladší či starší děti, dospívající či dospělé členy, jakého pohlaví jsou členové skupin, kolik měří apod. To všechno jsou důležité údaje, které chybí. Pokud by například skupina Trpaslíků byla tvořena žáky prvních ročníků základních škol, pak vůbec nemusí být podvyživeni. Anebo pokud jsou například Hroši dospělými muži, nebudou nejspíš obézní. A takto bychom mohli v argumentaci pokračovat. Úkol 4, ve kterém chybí tolik důležitých informací, nemá vlastně žádné správné řešení. Anebo, jinak řečeno, správné by mohlo být jednou zaškrtnutí „P“ a jindy „N“ podle toho, o jakou skupinu by se jednalo.

Vraťme se teď k našim úvahám o ekonomických informacích. Některé „ekonomické analýzy“, které jsou publikovány v tisku anebo na internetu, jsou podobně pošetilé, jako byl náš úkol 4. Stává se to tehdy, když jejich autoři vycházejí pouze z jednoho izolovaného ukazatele, z jednoho kvantitativního srovnání bez znalosti dalších důležitých skutečností a souvislostí. V takovýchto textech pak můžeme najít různá tvrzení, která jsou nepřesná anebo zkreslená, přičemž se zdá, že si jejich autoři ani moc nelámou hlavu nad tím, že se dopouštějí nepřípustných zjednodušení či dokonce omylů. Abychom byli schopni správně vyhodnocovat různé situace a zvolili nejlepší z možných cest k dosažení svých cílů, je nezbytné proniknout pod povrch toho, co se zdá být jednoduché a jasné. Jednotlivá čísla, jednotlivé ukazatele, které se v médiích nezdá stávají základem hlubokých analýz a velmi jednoznačně podáváných závěrů, představují vždy jenom pověstnou špičku ledovce, nevznikly samy od sebe a mají svou historii a vývoj. Každý z ekonomických subjektů má své specifické cíle, plní své funkce, ale především má své vlastní zájmy, se kterými se identifikuje a podle kterých jedná. A v těchto vztazích se nelze

opírat pouze o exaktní vzorečky a výpočty. Je potřeba vidět i to, co na první pohled třeba není moc patrné, a počítat a vyhodnocovat náklady a situace tak, abychom předešli zjednodušením a chybám plynoucím ze zkrácených interpretací dat.

Mezi základní (chtělo by to říct - nejzákladnější) ekonomické pojmy patří pojem *náklady*. V nejširším významu představují náklady to, čeho se musíme vzdát, abychom získali něco jiného. Z *účetního* hlediska náklady představují sumu, kterou musíme zaplatit za vstupy (suroviny, energii, nájemné, mzdy apod.), abychom vyrobili určitý objem výstupu (zboží či služeb). Jsou to tedy skutečně vydané peníze, které lze doložit účetní dokumentací, proto jim také říkáme náklady *explicitní*. Z *ekonomického* hlediska považujeme za náklady nejenom skutečně vydané peníze, tedy explicitní náklady, ale i *náklady příležitosti*, tedy ušlé výnosy, které bychom mohli mít z alternativního použití vlastních výrobních faktorů. Například z kapitálu v případě, že bychom ho sami nepoužívali při výrobě, ale pronajímali (tím ušlým výnosem by v tomto případě bylo nájemné, o které bychom přišli) anebo půjčovali (pak bychom za ušlý výnos považovali úrok, který jsme nezískali). I když náklady příležitosti nelze doložit účetními doklady a v účetnictví se tedy vůbec neobjevují, měly by být součástí našich ekonomických úvah o tom, jak nákladné jsou jednotlivé alternativy naší činnosti. Pro firmy platí: náklady příležitosti nejsou spojeny s reálným výdejem peněz, nezmenšují majetek tím, že by je firmy platily, ale nákladem jsou proto, že je firmy nevydělaly. Náklady příležitosti vznikají firmám z toho důvodu, že když firma zvolí jednu možnost využití vstupů, přijde o prospěch z druhé nejlepší, ale nezvolené alternativy.

Jiným typem nákladů, které by – na rozdíl od nákladů příležitosti – neměly ovlivňovat naše rozhodování, jsou *utopené náklady*. Utopené náklady představují peníze, které jsou v době, kdy děláme rozhodnutí (když probíhá naše volba) již zaplacené, a tak bychom k nim neměli vůbec přihlížet. Výběr optimální varianty by tak měl vycházet ze snahy maximalizovat rozdíl mezi budoucími přínosy a budoucími náklady, protože utopené náklady už nelze zpětně snížit ani získat zpět. Podstatu utopených nákladů nám pomůže objasnit úkol 5.

Úkol 5²

Vysokoškolák Marek se rozhodl strávit dva prázdninové měsíce na jazykovém kurzu na zahraniční univerzitě. Před odjezdem si zaplatil ubytování na koleji na celou dobu pobytu a k tomu snídaně a obědy v menze vedle školy. Protože jazyková výuka začíná každý den až od 14. hodin, našel si Marek brigádu v blízké restauraci: každý den od sedmi od rána do třinácti hodin odpoledne. Jako brigádník si může v restauraci dát zdarma jak snídaní, tak i oběd. Marek brzy zjistí, že jídla v restauraci jsou mnohem chutnější než ta, která má zaplacená v menze, a navíc si v restauraci může dát k jídlu tolik, kolik chce. Bohužel Marek už nemá možnost dodatečně se „odhlásit“ z objednaných a zaplacených snídaní a obědů v menze a nemá ani možnost zaplacené jídlo prodat, protože je načteno na jeho studentské kartě. Rozhodněte, co je ekonomicky racionální chování³:

- a) Když Marek bude jíst i nadále v menze, aby peníze, které za jídlo zaplatil, přece jenom nějak využil,
- b) Když Marek oželí zaplacené snídaně a obědy v menze a upřednostní chutnější jídlo v restauraci, kde pracuje.

Své rozhodnutí zdůvodněte.

Řešení úkolu 5

Peníze zaplacené za jídlo v menze jsou pro Marka utopenými náklady. Neměl by je brát v potaz při svém rozhodování o tom, kde bude jíst. Suma, kterou Marek zaplatil, zůstane stejná bez ohledu na to, zda si zvolí chutnější jídlo v restauraci anebo méně chutné jídlo v menze. Ekonomicky racionální je tedy druhá možnost, jíst v restauraci.

² Příklad je převzatý z publikace: HRBKOVÁ, J. a kol.: Společenské vědy pro techniky. Praha: Grada Publishing, 2015. ISBN 978-80-247-5588-5, s. 21.

³ Ekonomicky racionální je takové rozhodnutí (volba mezi alternativami), při kterém dosahujeme vytyčeného cíle s minimálními náklady, s co nejmenší úsilím a s co nejmenším množstvím zdrojů, které musíme použít. Anebo jinak řečeno, ekonomicky racionálně jednáme tehdy, když z toho, co máme k dispozici, získáme co nejvíce.

Ve III. části pracovního sešitu *O číslech a jejich porovnávání* jsou dva úkoly. Úkol 4 poukazuje na nutnost vyhodnocovat kvantitativní údaje v kontextu s jinými daty a úkol 5 pak seznamuje studenty s potřebou chápat pod pojmem náklady nejenom vydané peníze, ale rovněž nevydělané peníze, tedy ušlý výnos z možnosti, kterou jsme při volbě mezi alternativami nezvolili.

IV. Interpretace ekonomických jevů

Informace o ekonomických událostech jsou často podávány tak, aby jejich příjemcům bylo hned jasné, zda se jedná o jevy negativní, pro ekonomiku nežádoucí, anebo naopak o jevy pozitivní, přínosné a žádoucí. Přitom jsou takováto hodnocení často velmi nepřesná a zjednodušená. Mnohé ekonomické skutečnosti totiž způsobují určité skupině ekonomických subjektů náklady a ztráty, ale pro jiné jsou přínosné a prospěšné. Typickým příkladem jsou devalvace (anebo depreciace) a revalvace (anebo apreciacie) měny. Nejdříve si význam uvedených pojmů vysvětlíme.

Měnový kurz (nominální) je cena cizí měny vyjádřená v jednotkách domácí měny. Například $1 \text{ euro} = 27 \text{ Kč}$. Na *měnovém trhu* se střetává nabídka s poptávkou po různých měnách a vytvářejí se skutečné měnové kurzy. Obchodují zde jak vývozci a dovozci zboží a služeb, tak i investoři. Kdo je ale na straně nabídky a kdo na straně poptávky? Pokud budeme za domácí považovat českou ekonomiku, budou *poptávku po Kč* představovat investoři ze zahraničí, kteří u nás chtějí investovat, a čeští vývozci (vývozci českého zboží) do zahraničí. Zároveň tyto subjekty (zahraniční investoři a čeští vývozci) vystupují na straně nabídky zahraničních měn. Proti tomu *nabídku Kč* (a tedy poptávku po zahraničních měnách) představují čeští dovozci a čeští investoři, kteří investují v zahraničí. *Devalvace* (znehodnocení) domácí měny je zvýšení nominálního měnového kurzu z rozhodnutí centrální banky. Tedy podle definice měnového kurzu je to zvýšení ceny cizí měny vyjádřené jednotkami domácí měny. Koruna by tedy devalvovala vůči euru při zvýšení kurzu, například z úrovně $1 \text{ euro} = 27 \text{ Kč}$ na $1 \text{ euro} = 28 \text{ Kč}$. *Revalvace* (zhodnocení) domácí měny je snížení nominálního měnového kurzu z rozhodnutí centrální banky. Koruna by tedy revalvovala vůči euru při snížení kurzu, například z úrovně $1 \text{ euro} = 27 \text{ Kč}$ na $1 \text{ euro} = 26 \text{ Kč}$. *Depreciace* je znehodnocení domácí měny na měnovém trhu v důsledku převisu její nabídky nad poptávkou po ní. Je to změna kurzu vyvolaná působením tržních sil (opět například z úrovně 1

euro = 27 Kč na 1 euro = 28 Kč). *Apresiasi* je zhodnocení domácí měny na měnovém trhu v důsledku převisu poptávky po ní nad její nabídkou. Jedná se o změnu kurzu vyvolanou působením tržních sil (opět například z úrovně 1 euro = 27 Kč na 1 euro = 26 Kč)⁴.

Shrnutí: Pokud koruna vůči euru posílí (dojde k její revaluaci anebo apreciaci), znamená to, že euro bude pro nás levnější, nebude tedy stát například 27 Kč, ale méně, dejme tomu 26 Kč. Když koruna vůči euru oslabí (dojde k její devaluaci anebo depreciaci), cena eura se pro nás zvýší. Například z původních 27 Kč na 28 Kč za jedno euro.

Úkol 6

Vysvětlete, jaké mohou být ekonomické důsledky posílení koruny a oslabení koruny vůči euru.

Posílení koruny:

Oslabení koruny:

⁴ Podle HRBKOVÁ, J. a kol.: *Společenské vědy pro techniky*. Praha: Grada Publishing, 2015. ISBN 978-80-247-5588-5, s. 86-87.

Řešení úkolu 6

Posílení koruny způsobí, že se v eurech vyjádřené ceny českého zboží na zahraničních trzích zvýší. Pokud se například (při kurzu 1 euro = 26 Kč) 1 kilogram českých jablek, které stojí 26 Kč, prodával v Německu za 1 euro, po posílení koruny (dejme tomu na úroveň 1 euro = 25 Kč) bude cena jablek v Německu vyšší, tedy víc než jedno euro. To způsobí zhoršení odbytu českých jablek a ztráty pro české vývozce. Dovozci zahraničního zboží do České republiky budou ale s posílením koruny spokojeni: ceny dovozu do ČR po přepočtu na koruny klesnou. Posílení koruny může rovněž zmírnit negativní dopady růstu cen surovin, například ropy, na českou ekonomiku. Silná koruna by v tomto případě vytvářela jakýsi „polštář“, který by mohl alespoň do určité míry utlumit nárůst cen surovin na českém trhu v důsledku jejich zdražení v zahraničí. V uvedeném případě, kdyby se zvýšila cena ropy, by silná koruna „pomohla“ zmírnit nárůst cen pohonných hmot v České republice. Posílení koruny přivítají rovněž Češi, kteří si budou kupovat eura před dovolenou v zahraničí, protože za ně zaplatí méně korun.

Oslabení koruny (například z kurzu 1 euro = 26 Kč na 1 euro = 27 Kč) vyvolá pokles cen (vyjádřených v eurech) českého zboží v zahraničí a zvýšení cen zboží dováženého ze zahraničí na český trh. Levnější české výrobky by se na zahraničních trzích měly prodávat lépe, a pokud budou čeští vývozci schopni zvýšit objem vývozu, budou jejich tržby a zisky - díky oslabení české koruny - vyšší. Dovoz ale v tomto případě podraží. Zvýšení cen dovozu může vést ke zvýšení cen v České republice, a to jak v důsledku zdražení surovin, které se do ČR dovážejí, tak i kvůli vyšším cenám jiného dováženého zboží. Podražít může navíc i zboží, které je vyrobeno u nás: čeští výrobci budou mít totiž možnost, při růstu cen konkurenčního zboží ze zahraničí, také zvýšit své ceny. Oslabení koruny se projeví i na cenách zahraničních zájezdů, a rovněž při nákupu eur: Češi za ně budou při slabší koruně platit víc.

Změny měnového kurzu, to znamená střídavé posilování a oslabování měny, mají zjevně různé dopady na vývozce, dovozce, domácí výrobce a spotřebitele. Když si například kupujeme eura před dovolenou, hodila by se nám silná koruna, ale pokud nám eura zbyla a my je chceme vyměnit zpátky na koruny, tak si říkáme, zda bychom neměli se směnou počkat, až koruna

oslabí. Je jasné, že na obojím - na posílení i na oslabení koruny - lze vydělat, ale i tratit. To je třeba mít na zřeteli, když čteme různé texty hodnotící změny měnového kurzu jako zcela jednoznačně přínosnou anebo naopak škodlivou ekonomickou událost. Uvedme pro ilustraci dva příklady z našich zpravodajských serverů.

Podnikatel.cz uvedl před časem článek, ze kterého vybíráme:

Vývozci doplácí na silnou korunu

Čeští exportéři přicházejí kvůli silné koruně o zisky a propouštějí proto zaměstnance. O práci už kvůli posilující měně, která včera prolomila další rekord k americkému dolaru, přišly stovky lidí. Vývozci přišli v prvním čtvrtletí kvůli silící koruně podle odhadů ministerstva obchodu a průmyslu o 65 miliard korun...

Zdroj: <https://www.podnikatel.cz/clanky/tisk-vyvozci-doplaceni-na-silnou-korunu-a/>

[citováno 9. 12. 2018].

Na serveru Týden.cz byl uveden následující text:

Koruna oslabuje. Kdy vyměnit peníze na dovolenou?

České měně se poslední dva měsíce příliš nedaří. Zatímco ještě v polovině dubna stálo euro podle kurzu České národní banky 25,26 koruny, v současnosti se kurz pohybuje okolo 25,70 koruny. U dolaru je vývoj podobný...

Zdroj: https://www.tyden.cz/rubriky/byznys/cesko/koruna-oslabuje-kdy-vymenit-penize-na-dovolenou_485018.html

[citováno 9. 12. 2018].

Jak je vidět, v článku ze serveru Podnikatel.cz je jako negativní hodnocena silná koruna, zatímco text ze serveru Týden.cz hodnotí jako negativní oslabování koruny.

K důležitým a v médiích často zmiňovaným ekonomickým pojmům patří *inflace* a *deflace*. Pojmem inflace označujeme zvýšení celkové cenové hladiny. Pokles celkové cenové hladiny se nazývá deflace. Pokud byste se někoho na ulici zeptali, co je to inflace, velmi pravděpodobně by vám odpověděl, že je to „znehodnocení peněz“. To ale není správná odpověď, i když je pravda, že zvýšení celkové cenové hladiny vyvolává snížení kupní síly peněžní jednotky, protože za stejnou sumu peněz lze koupit méně zboží. O znehodnocení peněz

(přesněji měny) ale hovoříme v souvislosti s měnovým kurzem, když cenu cizí měny vyjadřujeme v domácí měně, jak už jsme uvedli výše v textu. Inflace je projevem makroekonomické nerovnováhy a v médiích bývá prezentována jako vážný ekonomický problém či hrozba. I spotřebitelé zaujímají vůči inflaci vesměs velmi negativní stanovisko, a to proto, že jim snižuje reálné příjmy, a tak mají dojem, že jsou neprávem ochuzováni. Ve skutečnosti není mírná inflace (při jednociferné míře inflace, zejména pod 5 procent) zpravidla provázána vážnými ekonomickými problémy, především pokud je navíc spojena s růstem makroekonomického výstupu - hrubého domácího produktu. Když s inflací všichni počítají a přizpůsobují svá rozhodnutí její očekávané úrovni, je velmi pravděpodobné, že spolu s inflací dojde i k postupnému nárůstu nominálních mezd a úrokových sazeb, takže se sice v ekonomice bude celkově používat víc peněz, ale bez toho, aby to nějakým jiným zásadním způsobem ovlivnilo reálné ekonomické vztahy. Samozřejmě, že toto všechno platí pouze v případě mírné inflace.

Růst inflace a úroveň inflace, která je vyšší, než byla její očekávaná hodnota, vede k nejistotě, vyvolává obavy spotřebitelů, kteří mohou omezovat nákupy, protože si nejsou jisti tím, co je čeká. Firmy v souvislosti s takovou inflací často snižují investice, protože manažeři nejsou schopni odhadovat výnosnost firemních investičních záměrů a projektů. Negativním důsledkem inflace je rovněž přerozdělování bohatství, kdy se peníze přesouvají od věřitelů k dlužníkům, kteří vracejí své závazky v „inflačních“ penězích a vydělávají na úkor svých věřitelů.

Deflace je opakem inflace: je to pokles celkové cenové hladiny. Pokud jsme výše v textu mluvili o negativních důsledcích inflace, mohl by někdo považovat za logické, že když je inflace negativním jevem, bude naopak deflace jevem pozitivním. Nicméně pokud jste někdy slyšeli ekonomické zpravodajství, ve kterém se mluvilo o deflaci anebo o možnosti začínající deflace v některé zemi, určitě jste si všimli, že deflace není vnímána pozitivně. O deflaci se mluví jako o něčem, co ekonomiku ohrožuje, nikoliv jako o tom, co jí prospívá.

Úkol 7

Vysvětlíte, proč je deflace (tedy pokles celkové cenové hladiny) považována za jev, který ekonomiku spíše ohrožuje, než aby jí byl k prospěchu.

Řešení úkolu 7

Deflace, tedy pokles celkové cenové hladiny, může vyvolat očekávání dalšího poklesu cen a odkládání nákupů spotřebitelů, i investic firem. Můžeme to ilustrovat na krátké případové studii.

Případová studie: Dopad deflace na hospodářský růst⁵

Představme si fiktivní situaci, kdy ve Francii krachují banky, v novinách čtete o rostoucí nezaměstnanosti ve Velké Británii a televizní zprávy jsou plné reportáží o začínající recesi v Německu. Informace o nepříznivém ekonomickém vývoji v zemích západní Evropy jsou ve všech českých médiích. Rodina Chytráčkových se kvůli obavám z případné hospodářské krize rozhodne omezit své výdaje a začne šetřit. Chytráčkovi tedy výrazně zredukuje nákupy oblečení, rozhodnou se, že letos nepojedou na dovolenou a že si nekoupí nové auto. Pokud své výdaje výrazně omezí nejen Chytráčkovi, ale i jiné domácnosti, firmy a státní instituce, začnou prodejci oblečení, zájezdů, aut a dalšího zboží a služeb snižovat ceny, aby prodali alespoň něco a nezkrachovali. Dojde tedy k poklesu celkové cenové hladiny – deflaci. Následně

⁵ Podle HRBKOVÁ, J. a kol.: *Společenské vědy pro techniky*. Praha: Grada Publishing, 2015. ISBN 978-80-247-5588-5, s. 57-58. Autorem případové studie je spoluautor knihy Petr Disman.

si Chytráčkovi uvědomí, že když s nákupem auta ještě počkají, bude za čas, při klesajících cenách, výrazně levnější.

Podobně bude vzniklou situaci vnímat i výrobce nábytku, firma České prkýnko s. r. o., která snižování cenové hladiny promítne do svého plánování. Kvůli očekávání dalšího poklesu cen se firma rozhodne odložit plánovanou výstavbu nové výrobní haly. Odložení výstavby výrobní haly firmou České prkýnko však ve skutečnosti neznamená pouze odložení navýšení výrobní kapacity a možnosti vyrábět a prodávat více výrobků; znamená také odložení zakázky pro stavební firmu, která by halu stavěla, odložení odběru většího množství dřeva od dodavatelů a odložení vzniku nových pracovních míst v nově postavené hale.

Jak vidíme, deflace, původně vyvolaná obavami z hospodářské krize, se sama může stát brzdou ekonomického růstu a příčinou poklesu hrubého domácího produktu - tedy recese.

Ve IV. části *Interpretace ekonomických jevů* je dále rozvíjena a objasňována problematika správné interpretace ekonomických procesů. Nejdříve by měl učitel seznámit studenty s problematikou měnového kurzu a jeho změn. Může k tomu použít metodu výkladu anebo řízené diskuse. V pracovním sešitě jsou základní pojmy z této oblasti dostatečně srozumitelně vysvětlené, text v pracovním sešitě tedy může učitel použít jako základní koncept pro svůj výklad. Studenti by potom při řešení úkolu 6 měli prokázat, že pojmem rozumějí a jsou schopni je aplikovat na reálné ekonomické situace.

Změny měnového kurzu mají odlišné dopady na různé ekonomické subjekty. V pracovním sešitě je na dvou konkrétních příkladech - textech převzatých ze zpravodajských serverů - ukázáno, že oslabení koruny lze „hodnotit“ jako pozitivní anebo jako negativní jev podle toho, čemu dává autor textu přednost. Příklady ilustrují hojně používanou praxi, kdy vynechání důležitých souvislostí umožňuje jednostranné a zkreslující hodnocení přínosů anebo nákladů měnových změn či jiných jevů pro ekonomiku.

Úkol 7 a následná případová studie jsou věnovány deflaci. Pojem deflace bývá často mylně interpretován: pokud je inflace - tedy růst celkové cenové hladiny - jevem negativním, měla by být deflace - tedy pokles celkové cenové hladiny - jevem pozitivním. I zde je chápání souvislostí předpokladem toho, aby studenti porozuměli ekonomickým kategoriím a důsledkům ekonomických jevů na národní hospodářství.

V. Co nám (ne)říkají údaje v procentech

Zdrojem chyb při analýze ekonomických údajů může být i nesprávná interpretace relativních veličin. Podívejme se například na údaje o tempu růstu hrubého domácího produktu. Hrubý domácí produkt je peněžní hodnota všech finálních statků a služeb, vyprodukovaných za určité období (například za rok) na území určitého státu domácími i zahraničními výrobci. Velmi podobný je ukazatel hrubý národní produkt, který představuje peněžní hodnotu všech finálních statků a služeb, vyprodukovaných za určité období (například za rok) domácími výrobci nejen na území určitého státu, ale i v zahraničí. Hrubý domácí produkt charakterizuje celkovou produkci (výstup) ekonomiky. Neurčujeme ho však jako sumu všech statků a služeb, ale pouze jako součet finálních statků a služeb, tj. těch, které slouží ke konečné spotřebě. Statky, které jsou dále používány ve výrobě, tj. meziprodukty (mezispotřeba) k hodnotě hrubého domácího produktu samostatně nepřipočítáváme. Je pochopitelné, že meziprodukty se v hrubém domácím produktu nakonec musí objevit, ale aby tam byly jenom jednou, musí být započítány až v ceně finálních statků, a nikoliv ještě navíc jako samostatné výstupy.

Tempo růstu hrubého domácího produktu udává, o kolik procent se meziročně zvýšila hodnota vytvořeného hrubého domácího produktu. Pokud by například hrubý domácí produkt v České republice rostl meziročně o 1%, byla by dynamika ekonomického růstu nižší, než kdyby bylo tempo růstu například 5%. To je zřejmá skutečnost a není potřeba ji dále vysvětlovat. Hodnota tempa růstu hrubého domácího produktu, tedy meziroční v procentech vyjádřená změna jeho úrovně, je samozřejmě určena absolutní velikostí základu, ze kterého procenta počítáme. I toto je zřejmý fakt. Co ale na první pohled zřejmé být nemusí je skutečnost, že ekonomický růst, který je vyjádřen stejným počtem procent, neznamená totéž u odlišně velkých a odlišně bohatých ekonomik. Příčinou vysokého tempa růstu v některých zemích může být jednoduše skutečnost, že základ pro výpočet počtu procent byl velmi malý. Můžeme to vysvětlit na úkolu 8.

Úkol 8

Uvažujme o dvou fiktivních ekonomikách: jedna je Gama a druhá Omikron⁶. Země Gama je velmi chudá, její obyvatelé mají nízkou produktivitu práce a jedinou položkou hrubého domácího produktu, tedy jediným, co se v této zemi v roce 2017 vyprodukovalo, bylo 10 tun obilí. Předpokládejme, že jedna tuna obilí stojí 160 dolarů. Hodnota hrubého domácího produktu v zemi Gama v roce 2017 tedy byla 1600 dolarů. Stát Omikron je bohatší, produktivita práce je zde vyšší, a v roce 2017 zde bylo vyprodukováno 1000 tun obilí. Pokud i tady předpokládáme stejnou cenu jako v zemi Gama, tedy 160 dolarů za tunu obilí, dosáhne v roce 2017 hodnota omikronského hrubého domácího produktu 160 000 dolarů.

V roce 2018 se produkce obilí v obou zemích zvýšila: v zemi Gama na 16 tun a v zemi Omikron na 1100 tun obilí. Pokud budeme předpokládat, že cena obilí zůstala stejná, bude v roce 2018 hodnota hrubého domácího produktu země Gama 2560 dolarů a v zemi Omikron to bude 176 000 dolarů.

Vypočítejte tempo růstu hrubého domácího produktu v roce 2018 oproti roku 2017 v zemi Gama a v zemi Omikron.

Řešení úkolu 8

⁶ V úkolu 8 pracujeme s mnoha zjednodušeními. Tato zjednodušení nám umožní soustředit se na hlavní cíl úkolu a nezabývat se detaily, které jsou pro nás v tuto chvíli nepodstatné.

Země Gama:

2017

hrubý domácí produkt Gama = 1 600 dolarů

2018

hrubý domácí produkt Gama = 2 560 dolarů

$$r = \text{tempo růstu v roce 2018/2017} = \frac{2\,560 - 1\,600}{1\,600} \times 100 = 60 \%$$

Země Omikron:

2017

hrubý domácí produkt Omikron = 160 000 dolarů

2018

hrubý domácí produkt Omikron = 176 000 dolarů

$$r = \text{tempo růstu v roce 2018/2017} = \frac{176\,000 - 160\,000}{160\,000} \times 100 = 10 \%$$

Zjištěné výsledky výpočtů nám říkají, že meziroční tempo růstu hrubého domácího produktu v roce 2018 bylo v zemi Gama 60 % a v zemi Omikron 10 %.

Kdybychom tedy hodnotili (tj. porovnávali) ekonomickou dynamiku v zemích Gama a Omikron a vycházeli bychom pouze z těchto dvou údajů o meziročním tempu růstu hrubého domácího produktu, jednoznačně bychom mohli a museli říct, že ekonomický růst v zemi Gama je mnohem vyšší než v zemi Omikron. Takovéto hodnocení by sice bylo formálně správné, ale zároveň velmi zjednodušené. Země Gama dosáhla vyššího tempa růstu díky tomu, že hodnota jejího hrubého domácího produktu byla v roce 2017 absolutně velmi nízká a i malé zvýšení se pak v procentech projevilo jako vysoká hodnota.

K různým nepřesnostem a zkreslením může docházet rovněž při hodnocení vývoje odvětvové a sektorové struktury ekonomiky. K ekonomickým odvětvům patří například: těžba surovin, zpracovatelský průmysl, zemědělství, lesnictví, doprava, stavebnictví, služby apod. Jednotlivá odvětví se pro statistické a jiné účely sdružují do sektorů.

Úkol 9

Vyjmenujte a stručně charakterizujte základní sektory národního hospodářství.

Řešení úkolu 9

Rozlišujeme čtyři základní ekonomické sektory: primární, sekundární, terciární a kvartérní sektor.

Primární sektor = prvovýroba zahrnuje činnosti, které zpracovávají přírodní zdroje. Patří sem zemědělství, lesnictví, lov, rybolov, hornictví a těžba.

Sekundární sektor tvoří různá odvětví zpracovatelského průmyslu (druhotné zpracování surovin), potravinářský, textilní průmysl, stavebnictví apod.

Terciární sektor je sektor služeb, kam patří obchod, cestovní ruch, finanční služby, zdravotnictví, školství, skladování, doprava a mnoho dalších činností.

Kvartérní sektor zahrnuje vědu, výzkum, informační a komunikační technologie a další činnosti, které jsou založené na znalostech.

Když se v současnosti mluví anebo píše o změnách ekonomické struktury, většinou se zdůrazňuje klesající podíl prvovýroby (tedy primárního sektoru) a sekundárního sektoru na tvorbě hrubého domácího produktu, a zdůrazňuje se velký a rostoucí význam a podíl terciárního a kvartérního sektoru, tedy růst významu služeb, informatiky a vědy. Tento trend je zcela zřejmý zejména ve vyspělých zemích. Například: Ve Spojených státech amerických je v současnosti podíl zemědělství na hrubém domácím produktu méně než 2% a podíl lidí zaměstnaných v zemědělství na celkové zaměstnanosti je

rovněž méně než 2 %. Podíl průmyslu na hrubém domácím produktu je něco přes 20 % a podíl služeb na celkovém hrubém domácím produktu představuje více než dvě třetiny jeho úrovně. Přitom ale zemědělská produkce Spojených států tvoří přibližně 15 % celkové světové zemědělské produkce a USA jsou největším světovým vývozcem zemědělských plodin na světě. To znamená, že pokles podílu tohoto odvětví na hrubém domácím produktu neznamena absolutní snížení výkonnosti zemědělství, ale pouze snížení podílu zemědělství na celkové ekonomické výkonnosti při jeho absolutním růstu, a výrazný růst výkonnosti jiných odvětví. V minulosti byl procentuální podíl zemědělství na tvorbě hrubého domácího produktu podstatně vyšší, ale absolutně byla celková produkce jenom zlomkem dnešní úrovně. S prudkým rozvojem průmyslu a posléze služeb a kvartérního sektoru se podíl zemědělství postupně snižoval, i když jeho ekonomická výkonnost rostla.

V. část pracovního sešitu *Co nám (ne)říkají údaje v procentech* se věnuje analýze relativních veličin. Na jednoduchých příkladech – v úkolech 8 a 9 – je vysvětleno, proč respektive jak i „objektivní“ procentuální data vyjadřující relativní četnosti mohou být nesprávně interpretována, a jak se tedy mohou stát prostředkem ke zjednodušeným závěrům a nepřesným či dokonce nepravdivým informacím pro veřejnost.

VI. Závěr

Výše uvedený text i příklady si kladly za cíl ukázat, že interpretace ekonomických dat vyžaduje nejenom znalost čísel a výpočtů, ale i znalost ekonomické teorie a schopnost rozumět ekonomickým souvislostem. Ekonomická data je třeba vždy chápat ve vzájemných vztazích. Nelze sledovat pouze jeden vybraný kvantitativní údaj a vyvozovat z něj „důležité ekonomické závěry“. Takový způsob uvažování vede k mnoha nepřesnostem a chybám.

Na úplný závěr si dáme malé zopakování v podobě úkolu 10.

Úkol 10⁷

Jana zaplatila 1500 Kč za školení o novém občanském zákoníku. Až později se dozvěděla, že ve stejné době jako toto školení bude na univerzitě, kde studuje, velmi zajímavá přednáška, které by se Jana ráda zúčastnila. Před-

⁷ Úkol je převzatý z publikace: HRBKOVÁ, J. a kol.: *Společenské vědy pro techniky*. Praha: Grada Publishing, 2015. ISBN 978-80-247-5588-5, s. 20.

náška je zdarma, ale Jana ji oceňuje mnohem více než školení, které má pro ni hodnotu odpovídající ceně, kterou zaplatila. Kdyby Jana věděla o přednášce na vysoké škole, nebyla by si školení kupovala. Peníze za školení jí samozřejmě už školící firma nevrátí a Jana neví o nikom, komu by vstup na školení prodala, aby mohla jít na přednášku, ale nepřišla zbytečně o 1500 korun.

Rozhodněte, kdy se Jana zachová ekonomicky racionálně:

- a) Když půjde na přednášku a nechá propadnout vložné na školení 1500 korun.
- b) Když půjde na školení, které už zaplatila, i když to pro ni znamená, že nebude moci jít na přednášku, kterou ona sama považuje za lepší a důležitější než školení.

Svůj názor zdůvodněte.

Řešení úkolu 10

Pokud Jana považuje přednášku za prospěšnější než zaplacené školení, měla by jednoznačně zvolit možnost a). Cena za školení je pro ni samozřejmě ztrátou a ona na tom bude hůře než její kolegové, kteří si školení nezaplatili. Ale pokud by upřednostnila přednášku před školením v případě, že by nic neplatila, měla by ji upřednostnit i v situaci, když zbytečně vydala 1500 korun. Jsou to totiž pro ni už utopené náklady, které se nijak nezmenší tím, že Jana zvolí nižší užitek ze školení před vyšším užitekem z přednášky.

VI. část *Závěr* shrnuje cíl úkolů pracovního sešitu a obsahuje úkol 10, který slouží k zopakování a procvičení aplikace pojmu utopené náklady.

8. Metodika práce s učebnicí

Učebnice k výukovému bloku *Knihovny jako zdroj primárních informací* nese název *Ekonomická rukověť pro středoškoláky*. Obsahuje šest kapitol, poměrně rozsáhlý úvod a krátký závěr. V úvodu je srozumitelnou formou vysvětleno a zdůvodněno, proč učebnice vznikla, co je jejím cílem, a jaká jsou témata jednotlivých kapitol. Doporučuji vyučujícím, aby úvodu věnovali dostatečnou pozornost: obsahuje totiž velmi užitečné informace osvětlující nejenom záměry autorky, které se týkají obsahu jednotlivých kapitol, ale i poznámky k metodice a k didaktice výuky.

Učebnice je napsána tak, aby umožňovala studentům samostatné studium: všechny teoretické pojmy jsou srozumitelnou formou vysvětlené, kapitoly obsahují celou řadu úkolů k zamýšlení, otázek a příkladů, které by měly studentům pomoci promýšlet problémy a souvislosti a hledat odpovědi na důležité ekonomické otázky.

S knihou je samozřejmě možné pracovat i jako s „klasickou“ učebnicí, ve které jsou jednotlivé kapitoly postupně probírány. Nové učivo je možné podat metodou výkladu s podporou PowerPointové prezentace, grafických metod, myšlenkových map, grafů, diskuse a řízené diskuse.

Všechny kapitoly obsahují v závěru klíčová slova a kontrolní otázky, které mohou učitelé dále rozvíjet a doplňovat dalšími příklady. Na konci kapitol je rovněž vždy uvedená základní a doplňující literatura, na kterou je potřeba studenty upozornit.

UČEBNICE EKONOMICKÁ RUKOVĚŤ PRO STŘEDOŠKOLÁKY

Vstupní požadavky na studenty

Před studiem učebnice - *Ekonomické rukověti pro středoškoláky* by studenti měli rozumět základním pojmům, které se týkají informací a práce s informačními zdroji, měli by být schopni určit rozdíly mezi pojmy data a informace a měli by se orientovat v problematice informačních zdrojů.

Učebnice je napsána tak, aby umožňovala studium nejenom studentům, kteří mají zvládnuté alespoň základy ze společenských věd v oblasti ekonomie a zajímají se o společenskovední problematiku, ale i těm středoškolákům, kteří se s ekonomickými kategoriemi ve výuce setkávají poprvé, i když už pravděpodobně všichni studenti většinu uváděných pojmů slyšeli anebo o nich četli v médiích.

Obecné cíle učebnice

- naučit se chápat základní ekonomické kategorie a rozumět ekonomickým zákonům
- interpretovat správně ekonomické informace uváděné v médiích
- správně vyhodnocovat důvěryhodnost informačních zdrojů o ekonomických jevech
- naučit se porovnat tvrzení o ekonomických jevech uváděné v médiích se skutečným obsahem, jež tvoří podstatu těchto pojmů
- naučit se řešit praktické ekonomické úkoly
- naučit se vidět rozdíly mezi tím, kdy jsou ekonomické informace podány nestranně a v souladu s ekonomickou teorií a kdy dochází k jejich cílenému zkreslování a manipulaci s fakty
- podpořit pochopení způsobu, jakým se nepřesností a polopravdy stávají základem pro manipulaci a lži s puncem odbornosti a vědy

Práce s učebnicí

Učebnice *Ekonomická rukověť pro středoškoláky* obsahuje šest kapitol, úvod a závěr. V první kapitole *Krátký pohled do historie* je pozornost věnována názorům několika ekonomů, kteří významným způsobem ovlivnili vývoj ekonomického myšlení. Studenti by si měli uvědomit, že mnoho otázek, nad kterými si lámou hlavy současní ekonomové, si lidé kladli již několik století před naším letopočtem. Ekonomické myšlení se rozvíjelo od dob antiky, ale

ekonomická teorie jako samostatná věda vznikla až o mnoho století později. Kapitola obsahuje mnoho ekonomických pojmů, které mohou být pro studenty nové. V kapitole není vše podrobně vysvětleno: zdůvodnění pro žáky i vyučující obsahuje závěrečná část kapitoly *Několik slov místo shrnutí*.

Druhá kapitola *Základní ekonomické pojmy - stručný přehled* je věnována charakteristice ekonomickým pojmů, které tvoří základ odborné ekonomické terminologie a bez pochopení kterých nelze ekonomické texty číst a rozumět jim.

Ve třetí kapitole *O čem je ekonomie aneb předmět ekonomické teorie* je objasněno, co je vlastně předmětem zkoumání ekonomické teorie, jaký je základní ekonomický problém a proč se ekonomové pořád o něčem dohadují a nikdy se nemohou shodnout úplně ve všem. Je potřeba pečlivě studentům vysvětlit, že neexaktnost společenských věd neznamená jejich nepřesnost a že i v těchto vědách definujeme zákonitosti, které ale mají jinou platnost než zákony v exaktních vědách.

Ve čtvrté kapitole *Tržní mechanismus a neviditelná ruka trhu* je vysvětleno, jak funguje (a proč často nefunguje) tzv. neviditelná ruka trhu. Pojem je někdy ironicky používán ve snaze zpochybnit zákonitosti tržní ekonomiky: doporučujeme o tomto problému se studenty diskutovat.

V páté kapitole *Náklady a zisk firmy v tržní ekonomice* jsou stručně objasněny pojmy náklady, tržby a zisk firmy v podmínkách tržní ekonomiky. Je potřeba, aby studenti pochopili rozdíl mezi účetním a ekonomickým pohledem na náklady a zisk a byli schopni počítat s náklady příležitosti při hledání nejefektivnějších řešení ekonomických problémů.

V šesté kapitole *Stát v tržní ekonomice* je vysvětleno, jaká je role státu v ekonomice, jaké jsou jeho funkce a cíle, a které jsou základní nástroje hospodářské politiky státu.

Dále uvádíme text učebnice Ekonomická rukověť pro středoškoláky.

Metodika je nedílnou součástí nového vzdělávacího programu
„Knihovny jako zdroj primárních informací“,
který je vytvořen v rámci projektu financovaného z OP VVV:
„Informace pro rozvoj demokratické společnosti“,
reg. č. CZ.02.3.68/0.0/0.0/16_032/0008181.

Autorka: Ing. Jana Hrbková, Ph.D

I | R
D | S

INFORMACE
PRO ROZVOJ
DEMOKRATICKE
SPOLEČNOSTI

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

